

KAPITOLY Z DĚJIN ČÍNSKÉHO STAROVĚKU (do začátku 3. století n. l.)

Šangský stát a společnost

Šangské království nebylo teritoriálním státem, nýbrž královstvím sestávajícím z městských států, svazek měst obehnaných valy. Obyvatelé těchto měst se skládali z jedné či více pokrevně spřízněných skupin (*cu* 族 *zú*), které sloužily jako vojenské jednotky a obětovaly společnému předkovi. Šangský král považoval tato města za své statky, jež se řídily jeho rozkazy a jejichž ekonomické zdroje, pocházející především z lovu, mu byly k dispozici. Králi zas musel být přiřčen jakýsi vyšší náboženský patronát nad těmito spojenci, jak lze soudit z dotazování orákula ohledně úrody. Avšak mezi městy poslušnými králi existovala sídla, v pramenech označovaná jako *fang* 方 *fāng*, která s ním byla zpravidla v konfliktu, ne-li v otevřené válce – například předdynastičtí Čouové.

Z věštebných nápisů je doloženo, že šangský král byl velice často na cestách a že svou moc demonstroval cestováním, lovem a inspekcemi. Na cestách obětoval místním božstvům, čímž rozšiřoval svou spirituální moc a rovněž posiloval a obnovoval náboženské a politické vazby se svými spojenci. Demonstrace královské moci musela být i jedním z cílů četných lovů, zmiňovaných v třetině všech známých nápisů, lovy však patrně sloužily i vojenskému výcviku, rozdělování kořisti družině, možná dokonce i získávání oděvu a potravy pro dvůr. Na druhé straně svědčí častá králova nepřítomnost v hlavním městě kvůli válečným tažením nebo lovům – v jednom případě je pravděpodobná absence více než tří set dnů – o tom, že byl v hlavním městě postradatelný. Možná to znamená, že hlavní město představovalo spíše kultovní centrum a nekropoli, či snad centrum řemesel, než pevný administrativní bod.

Na koho se tedy šangští králové, kteří své postavení většinou – a v konečné fázi dynastie dokonce vždy – předávali svým synům, mohli za své nepřítomnosti v hlavním městě spolehnout? Jestliže zatím nejsou prokázány městské hradby v Siao-tchunu, ani žádném jiném šangském sídlišti v jeho blízkosti, můžeme z toho nanejvýš usuzovat na relativní vojenské bezpečí, nikoli však na nepřítomnost vnitřního nebezpečí.

Jádro dynastie tvořil „královský rod“ (*wang-cu* 王族 *wángzú*) sestávající z krále a jeho synů. Synové mohli zakládat vedlejší linie, „rody princů“ (*c'-cu* 子族 *zǐzú*), jež pak tvořily další

hierarchickou úroveň v pořadí, případně další, méně privilegované příbuzenstvo. Princové a „rody princů“ byli králi nejbližší. Král se na ně často dotazoval orákula a krále na válečných taženích často provázeli „četní princové“ anebo „četné rody princů“.

Další vlivnou skupinu zřejmě představovaly rody královského původu, v jejichž kultech hráli hlavní roli dávnější šangští králové, nikoli však nedávno zesnulí. Šangští králové tedy předsedali konfederaci patrilineárních rodů, které fungovaly jako sociální a politické jednotky. Mnohé z nich založily známé další podrody. Z pohřebišť lze usuzovat na příslušnost k jednomu rodu i po smrti.

Zvláštní význam jistě měly královské manželky, aspoň některé z nich. Nejznámější jména královských žen poukazují na původ z jiných společenství než královských a lze se domnívat, že u manželských svazků vstupovaly do hry politické úvahy. Některé manželky se účastnily kultovních úkonů, některým, ze všech nejvíce Fu-chao, se i po smrti dostalo velké kultovní pozornosti, zatímco za jejich života byl častým podnětem k věštění průběh jejich těhotenství a nadcházejícího slehnutí.

Král však nebyl při správě říše odkázán pouze na členy své rodiny, nýbrž mohl využívat i jakousi protobyrokracii. Zdá se, že úřady nebyly hierarchicky organizovány, ani neměly formálně vymezené kompetence. Nelze však přehlédnout zárodky jistého byrokratického myšlení. Patří k nim příležitostné poznámky o původu plastronů (spodních částí želvích krunýřů) a lopatek, užívaných při věštění, jakož i velikost a datum dodávky anebo vypsání osob, jež se divinace (věštění) účastnily. Rovněž převoz věštebných kostí použitých na cestách do kultovního centra Siao-tchunu by se dal hodnotit jako svědectví účetnického myšlení a stejně tak podrobné záznamy o počtu válečných zajatců, velikosti kořisti i počet zvířat složených na lovu.

Šangové vytvořili první skutečný čínský stát, pokud neuvažujeme o Sia, který byl v každém případě pouze útvarem nepevným, ve formativním stadiu vývoje. (Ale povědomí o určité soudržnosti a návaznosti na předcházející dynastii (či protostát) Sia existovalo, poněvadž v šangské době Číňané sami sebe označovali „všichni Sia“ – *ču Sia* 諸夏 *zhū Xià*.) Ani šangský (jinský) stát se však nevyznačoval výraznou jednotou a pevností. Přetrvával stav ze starších dob, kdy panovník jako představitel ústřední moci musel neustále usilovat o plnění vazalských povinností úředních vládců a tlumit jejich neustálé snahy po úplné nezávislosti.

Tuto situaci lze zčásti ilustrovat citátem z díla konfuciánského filosofa Mencia 孟子 *Mèngzǐ* (372–288 př. n. l.):

„Syn nebes konal inspekční cesty po územích údělných vládců. Vládci přicházeli ke dvoru Syna nebes, aby tam podali zprávu o výkonu svých úředních povinností.

Na jaře byla kontrolována orba a podpory se dostalo tomu, kdo měl nedostatek. (...) Když přijel (Syn nebes) do kraje, kde se začala osvojovat nová půda a kde byla pole dobře obdělána, byl vládce odměněn rozšířením svého území. (...)

Jestliže vládce jednou zanedbal příchod ke dvoru, byla jeho hodnota snížena. Když se toho dopustil dvakrát, bylo zmenšeno jeho území. Pokud se nedostavil ani potřetí, odstranila jej vojska říše z jeho údělu.“

Šangské hospodářství

Z různých indicií lze předpokládat, že domovina Šangů v severní Číně byla kolem roku 1200 př. n. l. o něco teplejší a také bohatší na srážky než dnes a že měla i během nynějších jarních suchých měsíců výsevu a sadby dostatek srážek. K nejlepším svědkům této domněnky patří opět nápisy na věštebných kostech: hlásí déšť, nikoli sníh po celý rok, znají dlouhé, jakoby monzunové deště a dokládají dvě sklizně ročně. Jádrová oblast pozdní dynastie Šang patrně nabízela lepší podmínky rovněž pro lov jako další zdroj potravy: byli zde sloni, vyhýbající se chladu, tygři, medvědi a vlci, kteří dávají přednost lesnaté krajině.

Co se pěstovalo? Určitě především proso, navíc různé druhy rýže, rovněž pšenice, jež se používala hlavně v rituálech, částečně se však dovážela. Dále je doloženo pěstování zeleniny, ovocných stromů, kaštanovníků (*Castanea mollissima*) a morušovníků. Rolníci používali dřevěná rypátka a vidlice s nášlapnou hranou, rýče, motyky, kamenné sekery a kamenomlaty, rovněž srpovité a podlouhlé nože ke sklizni, avšak kupodivu žádné bronzové nástroje, jak by se snad dalo usuzovat z vysoce vyvinuté technologie bronzu.

Z domácího zvířectva znali psy, ovce, prasata a drůbež, jejichž kosti se občas nacházely v hrobech, kde sloužily jako obětní dary. Z napsů na věštebných kostech vyplývá, že zvířata se někdy obětovala po stovkách, není však jasné, zda také patřila na každodenní jídelníček. Nejasnosti panují i ohledně toho, v jaké míře se provozoval lov. Neboť i když víme o mnoha královských honech, přesto není jisté, zda lov byl považován za výsadu, anebo byl běžně

rozšířen. Rybolov udicemi a sítěmi však zřejmě představoval významnou složku potravy obyvatelstva.

Věšebné nápisy často dosvědčují královy dotazy ohledně úrody pro „velká sídla“, tedy místa obklopená poli, kde většina lidí žila stejně jako dříve v polozemnicích nebo zemnicích. Svědčí to o králově účasti na hospodářském blahu lidí a mohlo by to poukazovat na jeho proklamované ovlivňování úrody svou náboženskou mocí. Král dále vlastnil značný počet menších statků.

Doložena je královská účast na polních pracích v podobě inspekcí a královské příkazy k zakládání nových pěstebních oblastí. Dále šangští králové zjevně kontrolovali velká stáda dobytka, část byla obětována v rituálech. Pod královskou správou bylo i částečně specializované řemeslo, neboť právě odlévání bronzu vyžadovalo vyšší organizaci práce. Dílny a příbytky zástupců různých výrobních odvětví se soustředily na území hlavního města.

Součástí šangské ekonomiky byla i určitá směna zboží. Různé „státy“ nebo „vůdcové“ příležitostně dodávali lidi, většinou trestance, kteří pak sloužili snad jako obětiny v kultu předků. Jiní „vůdcové“ dávali šangskému králi k dispozici své vlastní pracovní síly. Doloženy jsou konečně také dary, jako koně nebo dobytek, ale nejvýznamnějšími „tributy“ byly zřejmě želví krunýře a hovězí lopatky používané k pyromancii (věštění z ohně). Nakonec jsou také doloženy i protidary šangských králů: ulity kauri, hovězí dobytek, ovce, zbraně.

Šangské náboženství

(Podrobněji se k němu dostaneme v samostatné přednášce o starověkém náboženství v Číně.)

O některých aspektech šangského náboženství jsme se už zmínili. Je to enormní velikost královských hrobů, bohatá výbava rituálními nádobami a jinými předměty z různě cenného materiálu pro potřeby zesnulých, pohřby velkého počtu lidských obětí různého statusu a věštění. To vše vypovídá o kultuře, v níž byli mrtví v těsném vztahu s živými a živí vyvíjeli enormní hospodářské úsilí pro službu mrtvým. Nyní si v obrysech představíme náboženské představy Šangů, které lze, nikoli bez jisté spekulace, vyvodit především z nápisů na věšebných kostech pozdního šangského období.

Na vrcholu panteonu pozdního šangského období stál nebeský bůh *Ti* 帝 *dì* („Pán“), příležitostně také zvaný *Šang-ti* 上帝 *Shàngdì*, „Nejvyšší pán“ (též „Pán z Výšin“ nebo

„Vznešený na výšinách“). *Ti* se vykládá různě, možná existuje etymologická příbuznost se slovem pro „pevně spojený“. Potom by toto jméno mohlo vyjadřovat nárok božstva *Ti*, analogicky s politickým působením šangských králů, „pevně spojovat“ více božstev. „Nejvyšší pán“ trůnil nad různými dalšími záhrobními mocnostmi, jeho vliv se také popisuje jako „sesílání“ (*tiang* 降 *jiàng*) štěstí nebo neštěstí. Je to jediné božstvo, jež může ovládat vítr a „přikazovat“ (*ling* 令 *lìng*) dešti a hromu – stejně jako na zemi „přikazuje“ a „sesílá“ pokyny jedině král. Možná byl „Nejvyšší pán“ považován za předka panovnického rodu, možná však také zastával vyšší a jaksi neutrální pozici. Dochovaly se protokoly o dotazování orákula, ve kterých se božstvu *Ti* přikládá jak schopnost, tak ochota sesílat nemoci a smrt, ba dokonce vyvolat nepřátelské útoky proti Šangům. Pod „Nejvyšším pánem“ stály různé skupiny záhrobních božstev: přírodní božstvo Země (*Tchu* 土 *Tǔ*) a vodní božstvo (*Che* 河 *Hé*), různí bývalí pánové – snad zbožštělí mimořádní jedinci, kteří nepocházeli z královských rodin – i předdynastičtí a dynastičtí předkové obou pohlaví. Kompetence a moc těchto skupin nelze jednotlivě jasně vymezit.

Největší význam měl kult předků. Jím se král jako středobod celého klanu snažil získat přízeň předků jednotlivě nebo ve skupinách a demonstrovat svou legitimitu. Základem kultu předků bylo přesvědčení, že zesnulí předkové a žijící potomci představují jakési osudové společenství a že předkové mají stejně jako dříve lidské tužby. Jinými slovy úkolem živých bylo podporovat předky kulty, aby si udrželi své postavení v hierarchii mrtvých a mohli tak uplatňovat svůj vliv ve prospěch živých.

Šangové na své jednotlivé královské předky pravděpodobně pamatovali tabulkami předků, které je symbolizovaly a do nichž se předkové během jim určeného kultovního obřadu navraceli. Tabulky se zřejmě uchovávaly v chrámech, kde se prováděly kultovní oběti a divinace. Jako obětní a kultovní dary předkům jsou doloženy prosné víno, dobytek, psi, ovce, obilí a lidé. Zdá se, že některé oběti předkům byly pravidelné, jiné nepravidelné: při prosbách o déšť, dobrou úrodu, dobrý porod, odvrácení neštěstí, ale také například při dotazech na královy činnosti nebo jeho zdravotní stav. Obětiny se patrně částečně spalovaly a nechybějí ani doklady toho, že od doby krále Wu-tinga se zvýšenou měrou obětoval alkohol. Některé oběti měly bezpochyby i společenský aspekt. Místy velice početné dary jistě nebyly všechny ponechány zkáze, nýbrž se po vykonání obřadu společně zkonsumovaly – stejně tak lze usuzovat z názvů rituálů. Např. jeden z rituálů vykonávaných králem se

jmenoval *pin* 賓 *bīn* čili „pozvat někoho jako hosta“. Jinak se zdá, že po Wu-tingově období se více moci a vlivu přisuzovalo předkům, zatímco „Nejvyšší pán“ ustupoval do pozadí a jeho možné jednání už skoro nebylo předmětem dotazování.

Šangské vojenství a válečnictví

Jedním z podstatných zdrojů autority šangských králů byla – jak dokazují četné nápisy na věštebných kostech – vojenská moc. Vedení vojenských operací příslušelo samotnému králi nebo některému jím pověřenému příbuznému. Jako vojevůdci jsou doloženy i královské manželky, například již několikrát zmiňovaná Fu-chao. Vojenská moc se tedy stejně jako autorita nad orákulem a komunikace s vlivnými královskými předky omezovala na krále a několik málo osob, které s ním byly spojeny pokrevně nebo sňatkem. To je další známka toho, že soudržnost šangského státu stála na příbuzenských svazcích. Zdá se, že i obehnaná a s králem spojená města měla vlastní vojenský potenciál podléhající předákům nějaké větve rodu. Věštebné kosti svědčí o *ad hoc* prováděných odvodech tří až pěti tisíc mužů, ale jsou zdokumentovány i odvody deseti tisíc mužů. Je možné, že vedle takto sestavených vojsk existovaly i pravidelné jednotky jak pod přímým královým velením, tak v jednotlivých městech.

Většinu šangské armády tvořila bezpochyby pěchota ozbrojená luky a oštěpy, halapartnami a krátkými bodnými zbraněmi, v ideálním případě vybavená přilbami a štíty. Není jasné, jak často se při vojenských operacích používal válečný vůz, který je znám z vykopávek a jehož výška náprav dosahovala asi 70 cm. Vůz se stanovištěm nad nápravou sloužil pravděpodobně jako mobilní velitelské stanoviště a pozorovatelná, možná jej také používali lučištníci.

O cílech vojenských operací věštebné kosti podávají nemálo informací, jež byly často ekonomického rázu. Šlo o dobytí zemědělské půdy, tedy žďáření získaného území, anebo o zemědělské produkty, například o nesklizenou úrodu. Dále o získání válečných zajatců, kteří se mohli zotročit nebo používat jako rituální oběti, případně o znovuzískání vlastního obyvatelstva, jehož se předtím zmocnil nepřítel a zotročil je. Nakonec se jednalo o získání nebo udržení přístupu k surovinám, například soli a mědi, která byla základem pro výrobu bronzů.

Okrajové oblasti Číny za dynastií Sia a Šang

Čínské prameny, jako *Klasická kniha hor a moří* (Šan-chaj-ťing 山海經 *Shānhǎi jīng*), *Chuaj-nan-c'* 淮南子 *Huáinán zi* a další zaznamenávají existenci „bílých lidí s dlouhými světlými vlasy“ (*Paj-min* 白民 *Bái mín*), kteří žijí za severozápadní hranicí Číny. Je možné, že jednalo o obyvatele dnešního Sin-ťiang. Existenci osídlení tohoto území dokládají i nálezy z období dynastií Sia a Šang.

V suchých podmínkách pouště Taklamakan poblíž Lou-lanu, Turfanu a v některých dalších oblastech Tarimské pánve v Ujgurské autonomní oblasti Sin-ťiang se dochovala mumifikovaná těla lidí evropského antropologického typu, tzv. tarimské mumie. Nejstarší mumie lze datovat do 18. století př. n. l., tedy do doby bronzové, nejmladší pak do 2. století n. l. Výjimečné jsou na nich dlouhé, do copů zapletené vlasy rezavého nebo světle rusého odstínu. Dobře jsou zachovány též textilie – plstěné pláště s kostkovaným vzorem. Mumie mají zřetelně evropské rysy. Předpokládá se, že dokonale zachovalá mumifikovaná ženská i mužská těla patřila předkům indoevropských Tocharů, kteří žili v oblasti Tarimské pánve až do 9. století n. l.

Jedna z těchto nejstarších mumií, dokonale zachovaných, byla nazvána „Loulanská kráska“. Jde o mladou ženu evropské rasy, vysokého vzrůstu (180 cm) a s pletenci rusých vlasů, která byla nalezena roku 1980 nedaleko Lou-lanu. Stáří mumie se odhaduje na 3 800 let.

Doklady o těchto obyvatelích dnešního Sin-ťiang máme i z jiných pramenů. Např. Plinius Starší uvádí, že cejlonské poselstvo, jež přišlo ke dvoru římského císaře Claudia, popisovalo obyvatele západní Číny jako lidi „vyššího vzrůstu, s vlasy barvy lnu a modrýma očima“.

Bohaté nálezy kreseb na skalách (petroglyfy) v severním a západním Tibetu (kolem 2000 př. n. l.) objevené v 90. letech 20. století dokládají vyspělou civilizaci v oblasti tzv. Horního Tibetu dávno před příchodem buddhismu. Jako nositelé této kultury jsou označováni stejní obyvatelé, kteří na území Tibetu založili království Žangžung (ཉང་ཁུང་ *zhang zhung*). (Toto království s centrem kolem posvátné hory Kailás se rozvíjelo mezi lety 800 př. n. l. a 644 n. l. v západním Tibetu. Jeho obyvatelé mluvili vlastním jazykem, kterým dodnes mluví asi 2 000 obyvatel indického státu Himáčalpraděš.)

Jedním z mocenských center vyvíjejících se na území Číny souběžně s dynastiemi Šang a Čou byla kultura doby bronzové Wu-čcheng 吳城文化 *Wúchéng wénhuà* (Sin-kan, provincie Ťiang-si). V roce 1989 bylo objeveno více než 470 bronzových předmětů této bronzové kultury středního a dolního toku Dlouhé řeky, pocházejících z doby 1600 a 1200 př. n. l. Kultura tak byla současná kulturám San-sing-tuej a Jin-sü.

Lokalita byla také regionálním centrem výroby protoporcelánu. Keramiku pokrývaly značky připomínající znaky, avšak odlišné od znaků na pozdějších věštebných kostech. Některé však byly podobné znakům dynastie Šang. Bylo nalezeno kolem 120 nápisů. Celkový počet těchto znaků je pouze 39, což je příliš málo pro jejich rozšifrování.

3. Předdynastické a raně dynastické období Čou (asi 1045–771 př. n. l.). Původ dynastie, osídlená území, hlavní města. Období Západní Čou. Lenní systém („feudalismus v Číně“). Příčiny oslabení státu

Obecný úvod

O souběžném vývoji kultur (či dynastií) Šang 商朝 *Shāng Cháo* (殷代 *Yīn dài*) a Čou 周朝 *Zhōu Cháo* v raném období svědčí bohatý čouský archiv kolem 190 věštebných kostí ze začátku 12. století př. n. l. s cennými doklady o šangsko-čouských politických vztazích. Nakonec se však Čouové na konci 12. století př. n. l. za pomoci spojeneckých kmenů zmocnili vlády nad šangským královstvím. Počínaje dynastií Čou byla absolutní moc panovníka vysvětlována mandátem Nebes (*tchien-ming* 天命 *tiānmìng*). Vláda byla panovníkovi udělována nikoli v závislosti na božském právu, nýbrž na jeho přednostech (zejména morálních).

Po dvě staletí se čouská Čína těšila stabilitě a míru. Proti nečouským kmenům uvnitř království a kočovníkům podél severní hranice se sice vedly války, avšak mezi samotnými čínskými státy bylo poměrně málo sporů. Jižní expanze byla úspěšná a expanze na sever udržovala kočovníky mimo čínské území. Na přelomu 9. a 8. století př. n. l. vzrostla moc čouské šlechty i vojenská moc jednotlivých států, které stále ještě uznávaly lenní poddanost čouskému státu. V průběhu období Jar a podzimů (Čchun-čchiou 春秋 *Chūnqiū*, 722–476 př.

n. l.) se nakonec jednotný stát rozpadl na soupeřící koalice i jednotlivé státy a území čouského panovníka bylo omezeno pouze na oblast kolem hlavního města („královská doména“).

Dynastie Čou (asi 1045–256 př. n. l.) – úvod

První historicky ověřené datum čínských dějin je rok 841 př. n. l., kdy byl král z dynastie Čou vypuzen do exilu, a začalo čtrnáctileté období regentství. Všechny časové údaje předtím, včetně začátku dynastie Čou, jsou jen přibližné. Nicméně na podkladě astronomických záznamů bylo vypočítáno, že království Čou vyhlásil král Wen-wang 周文王 *Zhōu Wén Wáng* (zemř. asi 1046 př. n. l.) nedlouho po konstelaci pěti planet, jež nastala v roce 1059 př. n. l. Porážku dynastie Šang za jeho nástupce, krále Wu-wanga 周武王 *Zhōu Wǔ Wáng* (vládl asi 1046–1043 př. n. l.), však různí vědci datují různě. Nicméně většina badatelů ji umísťuje do doby kolem roku 1045 př. n. l.

Devět století vlády dynastie Čou, nejdéle panujícího čínského rodu vůbec, bývá děleno na dvě nestejně dlouhá období, nazvaná podle relativní polohy hlavních měst. Éra Západní Čou (Si Čou 西周 *Xī Zhōu*, asi 1045–771 př. n. l.) trvala asi tři sta let, od porážky dynastie Šang do roku 771 př. n. l. Potom bylo sídlo vládců přeloženo z území v okolí dnešního města Si-an 西安 *Xī'ān* (v provincii Šen-si 陝西 *Shǎnxī*) do blízkostí Luo-jangu 洛陽 *Luòyáng* (v provincii 河南 *Hénán*). Proto se druhá, delší éra dynastie označuje jako Východní Čou (Tung Čou 東周 *Dōng Zhōu*, 770–256 př. n. l.). Trvala pět a půl století do sjednocení říše pod Prvním císařem. V přísném slova smyslu je nutno datovat konec dynastie Čou rokem 256 nebo 249 př. n. l. V těchto dvou letech musela totiž dvě soupeřící knížata rodu Čou ustoupit státu Čchin, který pak potřeboval další tři desetiletí k odstranění posledního rivala na cestě k absolutní vládě.

Doba Východní Čou se opět dělí, a to na období Jara a podzimu či Jar a podzimů (Čchun-čchiou 春秋 *Chūnqiū*, 722–476 př. n. l.; někdy z praktických důvodů datováno též od roku 771 př. n. l.) a na období Válčících států (Čan-kuo 戰國 *Zhànguó*, 475–221 př. n. l.). V některých pramenech se jako rok dělící obě období uvádí rok 481 př. n. l. Vzletný termín „Jaro a podzim“ je odvozen z názvu kroniky státu Lu 魯國 *Lǔ Guó*, připisované Konfuciovi (551–479 př. n. l.). Autor v ní popisuje události právě oněch dvou a půl století, odehrávající

se nejen v jeho rodném státě. Označení „Válčící státy“ zase charakterizuje vztahy mezi jednotlivými státy říše Čou, jež vedly boj o vojenskou a politickou nadvládu. Obě pojmenování však zastírají obrovské politické, sociální a kulturní změny této převratné éry. Lépe ji vystihují pojmy jako „osová doba“ (*Achsenzeit, Axial Age*, Karl Jaspers, 1883–1969) nebo „soupeření sta filosofických škol“ (*paj-tia čen-ming* 百家爭鳴 *bǎijiā zhēngmíng*, éra začínající Konfuciovým vystoupením). I termíny jako „mizení šlechty“ a „nástup autokratických vládců v období Válčících států“ vyjadřují důležité dobové jevy a přímo klíčové jsou pojmy „klasická Čína“ a „klasická čínština“, označující texty z 5. až 3. století př. n. l. a jejich jazyk, později považovaný za nedostižný vzor. Zejména sám poetický název Jara a podzimu silně přikrašluje skutečnost – státy tehdejší říše Čou totiž mezi sebou sváděly krvavé boje. Jen třináct největších z nich se v letech 722–464 př. n. l. utkalo ve dvanácti stech ozbrojených střetnutích, zatímco během období Válčících států, trvajících dvě a půl století, došlo k vojenským srážkám asi 470krát a z celých pěti století éry Východní Čou bylo sotva 130 let bez válek.

Prameny

Nejsystematičtější pramen z doby dynastie Čou je zároveň i nejmladší. Monumentální „Historikovy zápisy“ (*Š' ti* 史記 *Shǐ jì*), jejichž autory jsou S'-ma Čchien (司馬遷 *Sīmǎ Qiān*, asi 145–asi 86 př. n. l.) a jeho otec S'-ma Tchan (司馬談 *Sīmǎ Tán*, zemřel 110 př. n. l.), se koncepcí i úrovní staly vzorem pro historiografii pozdějších dynastií. I když je nutno kroniku *Š' ti* už vzhledem k jejímu časovému odstupu od dynastie Čou posuzovat kriticky, v podstatě vychází ze starších děl a archivních dokumentů. Ty jsou sice dnes většinou ztraceny, ale četné případy, kdy lze informace *Š' ti* ověřit jinde, svědčí o zodpovědném přístupu autorů k pramenům. Historiografickým zdrojem zcela specifickým jsou „Bambusové letopisy“ (*Ču šu ti-nien* 竹書紀年 *Zhúshū jìnián*), kronika s údajně přesnými daty od roku 2145 př. n. l. do roku 299 př. n. l. **Původní texty byly pohřbeny s králem Siangem ze státu Wej (魏襄王 *Wèi Xiāng Wáng*, vládl 318–296, zemřel 296 př. n. l.), a znovu objeveny v roce 281 n. l.** Teprve v poslední době se objevují argumenty pro jejich spolehlivost.

Dalším důležitým pramenem je již zmíněná „Kronika jara a podzimu“ (*Čchun-čchiou*), připisovaná Konfuciovi. Skládá se převážně z dějepisných poznámek o panovnících státu Lu –

v tom je ostatně srovnatelná s letopisy jiných států – a vychází zjevně ze státních archivních materiálů. Na druhé straně Konfucius trval na tom, že cílem jeho hodnotícího spisu je zlepšení morálně upadajícího světa. V těsné souvislosti s Čchun-čchiou je třeba jmenovat „Cuoův komentář“ (*Cuo čuan* 左傳 *Zuǒ zhuàn*), což je pravděpodobně kompilace z 5. nebo 4. století př. n. l., později nejspíš obohacená o některé dodatky. Přestože je koncipována jako komentář ke „Kronice jara a podzimu“, na jejíž znění odkazuje, je to svébytné historické dílo. Jeho skutečná hodnota spočívá totiž v informacích, které v Čchun-čchiou chybí, a v epických pasážích, názorně dokreslujících suché záznamy „Kroniky jara a podzimu“. A se spisem *Cuo čuan* zase blíže souvisejí „Rozhovory států“ (*Kuo jü* 國語 *Guó yǔ*), obsahující příběhy z osmi států Západní a Východní dynastie Čou s údajnými rozhovory a promluvami jednajících osob.

Dalšími dvěma důležitými textovými prameny k dynastii Čou jsou „Kniha písní“ (*Š' t'ing* 詩經 *Shī jīng*) a „Posvátné dokumenty“ (*Šang šu* 尚書 *Shàng shū*), známější pod názvem „Kniha dokumentů“ (*Šu t'ing* 書經 *Shū jīng*). „Kniha písní“ obsahuje 305 písňových textů z doby od raného období Západní Čou do poloviny období Čchun-čchiou a dále několik titulů ztracených písní. Podle již dříve doložené, avšak zpochybňované tradice sbírku sestavil Konfucius tak, že vybral ze tří tisíc tradičních písní texty eticky nejhodnotnější. „Kniha písní“ byla skutečně v obdobích Čchun-čchiou a Čan-kuo nejdůležitějším zdrojem vzdělání a nejcitovanějším dílem starověkého písemnictví vůbec.

I „Posvátné dokumenty“ byly podle pozdní a pochybné tradice podrobeny Konfuciově redakci: výsledných sto dokumentů prý vybral z tisíce nebo dokonce ze tří tisíc textů. Nejmladší část *Šang šu* vznikla koncem 7. století př. n. l., zatímco pět takzvaných proklamací pochází možná z počátku éry Čou. Tyto nejstarší a jazykově nejobtížnější pasáže sbírky se týkají založení nového hlavního města po svržení dynastie Šang. Čouský vévoda (k němuž se ještě dostaneme) v nich zdůrazňuje odhodlání pokračovat v odkazu krále Wen-wanga, zakladatele dynastie.

To, že jsou části „Knihy písní“ a „Posvátných dokumentů“ považovány oprávněně za velmi staré, je dáno především jejich jazykem a gramatikou. Ty totiž upomínají na prameny nalezené převážně v posledních dvou třech desetiletích, které nepochybně pocházejí z dynastie Čou a podstatně rozšiřují naše znalosti o její kultuře. Jde o nápisy na rituálních bronzích. Nejstarší a ještě zcela jednoduché bronzky byly objeveny v Er-li-tchou 二裡頭文化 *Èrlítóu Wénhuà* (asi 1900–1500 př. n. l.), kde archeologové hledali pozůstatky dynastie Sia.

Technika odlévání bronzu byla nesporně známa již za dynastie Šang, a to i mimo kultury, které byly pod jejím politickým vlivem. Nejen v období Čan-kuo, kdy se rozšířilo používání železa, dokonce i v pokročilé éře Chan, byla slitina mědi a cínu stále ještě ceněna jako ušlechtlejší materiál. Bronzy s nápisy nejsou přitom v žádné jiné kultuře zastoupeny silněji než právě v kultuře dynastie Čou.

Bronzové předměty – rituální nádoby a zvony, investiturní dary (dary při uvedení vazala v držbu léna) jako zbraně, válečné sekery a meče – se používaly především ke kultovním účelům. Kromě toho byla nalezena zrcadla, háčky k opaskům, mince i části vozů, figurální předměty jen vzácně. Bronzů opatřených nápisy z dynastie Čou jsou tisíce, pravděpodobně desetitisíce, připočítáme-li i ty, jejichž nápisy se skládají jen z několika znaků. Většina bronzů z doby Západní Čou ležela ve skladovacích jámách, které byly podle rozšířeného názoru kopány ve spěchu, když dynastie Čou musela v roce 771 př. n. l. přeložit své centrum do východní Číny. Jejich existence může mít i jiné důvody, rozhodně však tyto skladovací jámy, v nichž bylo ve výjimečných případech nalezeno více než sto bronzových předmětů z majetku několika generací téže rodiny, svědčí o tom, že bronz měl značnou cenu.

Nápisy na rituálních bronzích jsou většinou zahroubené a odlévané současně s předmětem, byly totiž zapracovány do odlévací formy. Často je tvoří jediné jméno, delší nápisy jsou v podstatě darovacími formulami („X vyrobil [určitý předmět] pro Y“), které mohou být rozšířeny o odkaz („Nechť jej [předmět] děti dětí a vnuci vnuků vždy chovají v úctě a používají“). Delší nápisy mohou uvádět důvod obdarování – většinou je jím vyznamenání od nadřízeného, v užším slova smyslu investitura z rukou krále, méně často mají právní obsah (záznam o procesu nebo o převodu pozemkového vlastnictví). Dosud nejdelší známý nápis se skládá z asi 500 znaků. Zvláště delší nápisy mohou být jazykově a řečnický broušené. Často také bývají opatřeny datem, v ideálním případě uvádějí kromě roku vlády příslušného krále i měsíc, měsíční fázi a den (podle šedesátidenního cyklu). **Na bronzích můžeme mimo jiné i sledovat vývoj čínských znaků. Kromě „oficiálních“ stylů písem můžeme v období pozdních Jar a podzimů a raných Válčících států najít i různé umělecké styly, jako tzv. ptačí písmo (*niao-šu*, 鳥書 *niǎoshū*) a hmyzí písmo (*čchung-šu*, 蟲書 *chóngshū*).**

Nápisy na obřadních nádobách se obracejí především na předky, kteří jsou v pravidelné komunikaci s živými písemně informováni o důležitých událostech a v jednotlivých případech

jsou přímo oslovováni a žádáni, aby na dárce seslali štěstí. Pokud se nápisy zmiňují o nějakých privilegiích, mají také částečně charakter dokumentů. Nejsou však skutečnými originálními dokumenty, nýbrž doslovnými či jinak formulovanými verzemi listin či mandátů z méně trvanlivého materiálu. Tyto písemné originály se při investituře četly, uchovávaly (v chrámě předků?) a nezřídka sloužily jako předloha, když bylo nutno znovu vyrobit ztracený bronzový předmět. To dokazuje, jak významnou roli hrály písemné záznamy, což je o to pozoruhodnější, že dosud není ani zjištěno, zda Čouové před vítězstvím nad dynastií Šang (tedy v době předdynastické) vůbec znali písmo.

Z umístění nápisů byla vyvozena řada významných závěrů. Většinou jsou uvnitř nádob, na stěně nebo na dně, občas se týž nápis opakuje i na poklici; u některých typů nádob najdeme nápis, sestávající většinou pouze ze jména předka, vně nádoby na uchu, což snad mělo uživateli umožnit hmatový kontakt s předkem, který byl nápisem ztělesněn. Nápis na vnitřních stěnách se vyskytují především u starších nádob, zatímco počínaje pozdní Východní dynastií Čou bývají umístěny hlavně zvnějšku. Podle badatelů to znamená, že bronzové nádoby z rané éry Čou sloužily především k rituální komunikaci a nápisy měly být čitelné pro duchy předků, přítomné rituálům, kdežto mladší bronzové nádoby sloužily společenské reprezentaci a nápisy na nich, umístěné vně nádoby, měli vnímat živí lidé.

Ačkoli jsou nápisy na bronzových předmětech cenné z hlediska různých aspektů kultury Čou, nemohou být považovány za objektivní historická svědectví. K opatrnosti vybízí například skutečnost, že mezi desítkami nápisů ze Západní dynastie Čou s vojenským obsahem se nenajde jediný, který by se zmiňoval o nějaké porážce Čou. Nápis na bronzech tedy mají spíše sklon zastírat fakta a zachycovat události jen tak, jak je chtěl dárce připomenout svým předkům, rodině a současníkům.

Bronzové předměty je třeba vidět v souvislosti s uctíváním předků v době Západní Čou, které zůstalo v základních rysech živé dodnes. Kult předků za dynastie Západní Čou vychází z předpokladu, že duchové zemřelých příbuzných mají mimořádnou moc. Věřilo se, že mrtví jsou svým dětem a vnukům zásadně nakloněni, že jim dokonce mohou dopomoci k blahobytu a společenskému postavení. Živí si zase museli přízeň předků stále znovu zasluhovat správným a přesným dodržováním obětních rituů. Předkové a potomci tak žili ve vzájemné symbióze: živí obětovali předkům pokrmu a ti jim zase poskytovali pomoc ovlivňováním přírodních sil. V chrámech předků se sféry živých a mrtvých setkávaly, zde

předkové a potomci své společnosti v pravidelných intervalech obnovovali. Oběti měly formu rituálních hodů, při nichž byla rodina v chrámu přítomna jako útvar přísně uspořádaný podle stupně příbuznosti. V průběhu obětování pokrmů a nápojů sestupovali duchové předků ze svých sídel v blízkosti Nejvyššího boha nebes (*Šang-ti* 上帝 *Shàngdì*, „Nejvyšší pán“, též „Pán z Výšin“ nebo „Vznešený na výšinách“) do lidského média. Nejstarší žijící člen rodu jim během hodování obřadným jazykem podával zprávu o potomstvu a jeho ctnostném způsobu života. Odpověď nebešťanů přišla prostřednictvím věštby; za dodržení tradičních zvyků a rituů se od nich očekávalo požehnání a pomoc.

Původ dynastie Čou

Počátky dynastie Čou jsou skryty v mýtech a nelze je archeologicky doložit. Předek panovnického rodu Ťi 姬 *Jī* byl podle svého jména Chou-ťi 後稷 *Hòu Jì* („kníže Proso“) považován za tvůrce civilizace, dokonce za boha zemědělství. Jeho literárním pomníkem je raný hymnus v „Knize písní“, který s obměnami vešel do dějepisné literatury. V něm je použito schéma hrdinského básnictví, známé z mnoha jiných kultur: Kníže Proso, jenž byl počat při magickém setkání ženy s Tím 帝 *Dì*, nejvyšším božstvem dynastie Šang, přišel na svět, aniž rodička cítila bolesti. Přesto ho matka považovala za nepožehnaného, dala mu výmluvné jméno Čchi 棄 *Qì* („Zavržený“) a třikrát ho odložila. Chlapce se však pokaždé ujala zvířata, živila ho a chránila, až se naučil žít samostatně – mýtil divočinu, vynalezl zemědělství a nezapomínal přinášet oběti z plodů své práce.

O mnoho generací později stanul v čele Čouů jistý Ku-kung Tan-fu 古公亶父 *Gǔgōng Dǎnfǔ*, 古公亶甫 *Gǔgōng Dǎnfǔ*, známý pod posmrtným jménem Tchaj-wang 周太王 *Zhōu Tàiwáng* („Veliký král“). Podle pověstí Tchaj-wang pod tlakem zneprátených „barbarů“ (Sün-jü 獯鬻 *Xūnyù*, Žung 戎 *Róng*, Ti 狄 *Dì*) odvedl lid Čou k úpatí hory Čchi-šan 岐山 *Qí Shān* (jihovýchodně od dnešního města Si-an v provincii Šen-si). V údolí řeky Wej 渭河 *Wèi Hé* na „rovině Čou“ (Čou-jüan 周原 *Zhōuyuán*) založil město Čou, podle něhož dostala dynastie jméno. Pozůstatky města Čou-jüan (周原遺址 *Zhōuyuán yízhǐ*) s palácem na plošině z dusané hlíny o rozloze asi 1500 m² odkryli čínští archeologové v polovině 70. let 20. století. Zároveň byl objeven archiv 17 000 věštebných kostí, z nichž kolem 190 mělo nápisy s cennými doklady o šangsko-čouských politických kontaktech.

Z geografického hlediska je dynastie Čou nejzápadnější ze tří čínských dynastií (Sia, Šang, Čou), neboť Er-li-tchou, pravděpodobně reprezentující kulturu Sia, leží na středním toku Žluté řeky a na řece Luo, a kultura Šang měla své centrum ještě dále na východ. Ale odkud pocházel lid Čou, než ho Tchaj-wang přivedl na rovinu Čou? Podle tradice byl jeho domovem Pin 豳 *Bīn*, který bývá většinou identifikován s místem ležícím 75 km severně od města Čchi-šan. Pak bychom mohli hledat původ rodu Čou v dnešní provincii Šen-si, obvykle se také uvádí, že přišel ze západu a byl možná částečně „barbarského“ původu. Názor, že panovnický rod Čou měl turkické kořeny, přesvědčivě zastával kromě jiných vlivný sinolog Wolfram Eberhard (1909–1989).

Po městě založeném Tchaj-wangem vznikala brzy další. Již jeho druhý nástupce Wen-wang se přestěhoval poněkud dále na východ do nového města Feng 豐 *Fēng* na řece Feng 豐河 *Fēng Hé* v provincii Šen-si, západně od dnešního Si-anu. Další král Wu-wang znovu hlavní město přeložil a na druhém břehu řeky Feng vybudoval město Chao 鎬 *Hào*, z něhož poté dobyl dynastii Šang. Chao pak zůstalo centrem dynastie Čou za vlády dvanácti králů až do roku 771 př. n. l. Avšak i „Sídlo na řece Luo“ (Luo-i 雒邑 *Luòyì*) u dnešního Luo-jangu 洛陽 *Luòyáng* na východě Čouské říše, které se stalo hlavním městem roku 771 př. n. l., pocházelo už z doby bezprostředně po vzniku dynastie Čou (z konce 11. století př. n. l.), kdy bylo vybudováno jako druhé hlavní město. Mělo zprvu doplňovat starší osady v Šen-si a upevnit vládu nad bývalými územími dynastie Šang na východě.

To se brzy ukázalo jako nezbytné, neboť dynastie Čou již v prvních letech musela v této oblasti čelit povstání. Podle písemných pramenů byli po jeho porážce obyvatelé bývalé dynastie Šang usídleny v místě zvaném Čcheng-čou 成周 *Chéng Zhōu* („Vítězné Čou“) – to leželo nedaleko pozdějšího Luo-i. Nic bližšího však nelze vzhledem k nedostatku archeologických nálezů v Luo-jangu doložit. Mnoho totiž zůstalo skryto pod moderní i starší zástavbou, protože klimaticky příznivá a z hlediska dopravy výhodně položená oblast u řeky Luo byla později často volena za území hlavního města. Feng a Chao, dávná hlavní města dynastie Čou, zničená už za vlády Prvního císaře Čchin Š'-chuanga, jsou archeologicky prozkoumána ještě méně. A už vůbec nebyly v této oblasti, později historicky významné, objeveny základy paláců nebo úředních budov, které by bylo možno dát do souvislosti s královskou rodinou Čou.

Podle dochovaných textů existovala již záhy „ideologie hlavního města“. V *Šang šu* například „Čouský vévoda“ (Čou-kung 周公 *Zhōu Gōng*), mladší bratr krále Wu-wanga, prohlašuje, že panovník sídla v Luo-i je protějškem Nejvyššího boha nebes a dárce míru pro všechny. I nejstarší čínská lyrika se zmiňuje o stavbě měst – jeden z hymnů připomíná, jak Tchaj-wang stavěl hlavní město na „rovině Čou“, v jiném se zase mluví o založení města Feng za krále Wen-wanga a města Chao za krále Wu-wanga. Oba hymny popisují založení města jako událost, která je plánována z hlediska strategického a hospodářského, oba vidí v hlavním městě symbol autority a vlády a oba poukazují na náboženskou stránku věci – hlavní město mohlo být zřízeno pouze po poradě s orákulem a měl v něm stát nejen chrám předků panovnické rodiny, nýbrž i oltář, před nímž by se shromažďovalo vojsko před válečným tažením.

Zvláště velkou pozornost věnovala raná literatura městu Luo-i. Toto město je ve spise „Čouské obřady“ (Čou li 周禮 *Zhōu lǐ*) v kapitole „Kchao-kung-ti“ 考工記 *Kǎogōng jì* (Řemeslníkovy záznamy), týkající se mimo jiné architektury, popisováno jako královské město *par excellence*. Tento popis je zároveň interpretován jako návod na založení hlavního města. První krok podle textu spočívá v přípravě terénu, na němž se má stavět. Je třeba brát ohled na vodní tok a nerovnost povrchu. Pak se určí střed města, načež je pozemek obehnan čtvercovou zdí, přerušenu na každé straně třemi branami v pravidelných odstupech. Teprve potom se může začít s výstavbou. Město má být protkáno sítí paralelních přímých ulic směřujících do centra, k paláci a konečně mají být v blízkosti palácového centra rozmístěny některé důležité budovy a zařízení: chrám předků na východě, oltáře země a plodů na západě, audienční hala na jihu, tržiště na severu.

Doba Západní Čou

Jméno Čou nacházíme opakovaně na věštebných kostech ze sklonku dynastie Šang – to je důkaz, že už tehdy, před založením vlastní dynastie stát Čou měl určité postavení. Jinými slovy představoval typický *fang* (周方 *Zhōu fāng*), tedy jedno z území tvořících šangský stát a jeho nejbližší okolí. Takových území známe z nápisů na věštebných kostech jmény kolem 150. K nim patřilo i území kolem šangského hlavního města (商方 *Shāng fāng*). U některých *fangů* je vztah k Šangům označován jako „přátelský“, u jiných jako „nepřátelský“, u řady z nich se měnil z nepřátelství ve spojenectví.

I když z věštebných kostí lze vzhledem k jejich známým nedostatkům sotva zjistit nějaké podrobnosti, přece je snad možno souhrnně říci, že stát Čou se jeví zprvu jako nepřítel dynastie Šang, pak jako spojenec pod její nadvládou, až nakonec veškeré zmínky o něm z věštebných kostí z doby Šang mizí. Ostatně existují i důkazy, že lid Čou v době před porážkou dynastie Šang obětoval duchům zemřelých králů z rodu Šang.

Tři osobnosti, které se chopily moci po dynastii Šang a upevnily vládu dynastie Čou, totiž Wen-wang, Wu-wang a Čou-kung, byly po celé dějiny čínského císařství vždy prezentovány jako prototypy a vzory. Wen-wang, „civilní král“, získal velký vliv silou svého charismatu a svých ctností a založil dynastii Čou. Jeho synovi Wu-wangovi, „králi-válečníkovi“, se připisuje vojenská porážka dynastie Šang. Třetí z těchto osobností, Wu-wangův bratr Čou-kung („Čouský vévoda“), nastoupil jako regent místo Wu-wangova syna a nástupce poté, co král-válečník brzy po svém dobovatelském tažení zemřel (kolem roku 1042 př. n. l.). Za regentství Čouského vévody se zřejmě vláda dynastie Čou nad dobytým územím upevnila.

O etapách porážky dynastie Šang a dalších vojenských událostech v době dynastie Západní Čou hojně vyprávějí písemné prameny (*Š' ti* a „Bambusové letopisy“), i když je zjevné, že úspěch vítězů z propagandistických důvodů značně zveličují. Boje mezi vojsky Čou a Šang proslavila bitva u Mu-jie (牧野之戰 *Mùyě zhī zhàn*), svedená kolem roku 1046 př. n. l. nedaleko posledního hlavního města dynastie Šang, která znamenala konečné vítězství dynastie Čou a jejích spojenců, „mužů ze západních území“. Dějepisecká tradice sice nejspíš nadsazuje, když tvrdí, že na straně Šang bojovalo 700 tisíc pěších vojáků (podle dnešních odhadů jich byla zhruba desetina tohoto množství), které král Wu-wang porazil s pouhými 300 válečnými vozy, 45 tisíci prostých vojáků a 3 tisíci elitními válečníky, nicméně o události samotné, doložené dobovým bronzovým nápisem, těžko můžeme pochybovat.

Tuto bitvu máme v čínských pramenech přesně datovanou: „21. až 27. dne druhého měsíce“ (problém je pouze v tom, že nevíme přesně rok – uvádí se 11. nebo 13. rok Wu-wangovy vlády, a nevíme kdy Wu-wangova vláda podle západního kalendáře přesně začala). Podle posledních obecně nyní přijímaných výzkumů počátek bitvy odpovídá 20. lednu roku 1046 př. n. l.

Vzpomínku na bitvu u Mu-jie uchovává kromě toho i nejstarší čínská lyrika a próza. Spis *Šang šu* obsahuje pod názvem „Přísaha u Mu“ (*Mu š' 牧誓 Mù shì*) údajný projev krále Wu-

wanga před posledním útokem na vojsko Šang. Přestože byl tento krátký proslov zapsán teprve mnohem později, uvádí nejdůležitější důvody opravňující panovníky Čou k boji. Král Wu-wang v něm obviňuje vládce dynastie Šang, že vzhledem ke svému mravně, nábožensky i společensky zavrženíhodnému chování a neúctě k vlastním příbuzným již nejsou hodni panovat, a ujišťuje, že netáhne proti Šang svévolně či pro osobní výhody, nýbrž že vykonává vůli Nebes. Tato řeč je ovšem i válečným projevem určeným vlastním vojákům, které pod pohrůzkou trestu smrti vybízí k neústupnému boji; zároveň je vyzývá, aby pokud možno šetřili životy protivníků a brali zajatce, kteří by vítězné dynastii Čou mohli sloužit. Podle dějepisické tradice musel králův projev k vojsku i další agitační prostředky zapůsobit i na druhé straně. *Š' tí* (Historikovy zápisky) totiž zaznamenávají, že vojákům dynastie Šang v bitvě u Mu-jie chyběla bojovnost a že se dokonce obraceli proti vlastním vládcům.

Wu-wangův projev zachycuje 4. kapitola *Š' tí*:

Od dávných dob se říká: „Slepice nekokrhá! Když zakokrhá ráno slepice, znamená to, že nastává zkáza domu!“ Král Čou 紂王 *Zhòu Wáng* [= poslední šangský král] naslouchá výhradně slovům žen, přestal vykonávat obřady k uctění předků, zapomněl na ně, bezhlavě zahodil svůj rod i svůj stát, neřídí se podle rad svých královských rodičů a mladších bratří, váží si jedině zločinců uprchlých ze všech konců země, těm důvěřuje, ty pověřuje důležitými úkoly, nechává je, aby krutě sužovali lid sta příjmení, a v Šang šíří zločiny a ohavnosti! Já, Fa [= osobní jméno Wu-wanga], dnes nedělám nic jiného, než že hodlám poslušně vykonat trest Nebes. Během dnešního boje se nebudete rozbíhat, po každých šesti sedmi krocích se zastavíte a znovu se sešikujete. Mužové, bojujte udatně! Pamatujte, po každých čtyřech, pěti, šesti či sedmi výpadech se zastavíte a znovu sešikujete! Udatně bojujte, mužové! Buďte stateční, bojujte lítě jako tygři a medvědi, jako levharti a jako bezrozí draci. Ty, kdo by se nám na předměstí šangské metropole chtěli vzdát, nezabíjejte, aby mohli pracovat na naší západní zemi. Mužové, bojujte udatně! Kdo nebude udatně bojovat, ten bude potrestán na těle!

V projevu krále Wu-wanga nalézáme styčné body s jinou řečí, kterou „Kniha písni“ vkládá do úst jeho otci – král Wen-wang v ní varuje vládce dynastie Šang, že poté, co svými násilnostmi, opilstvím a odklonem od ctností předků přišli o nebeský mandát, vždy

vázaný na podmínky a udělovaný na dobu omezenou, hrozí jim brzká zkáza, podobná té, kterou jejich otcové kdysi přivodili dynastii Sia.

Po bitvě u Mu-jie následovaly další boje se spojenci dynastie straně Šang a během několika měsíců prý mnohé státy podlehly nebo kapitulovaly – i když jejich počet (text udává 99 poražených a 652 dobrovolně se podrobivších) je fantasticky vysoký.

Podle textových pramenů se lze domnívat, že vládcové Čou postupovali v boji proti dynastii Šang obezřele a diferencovaně. Kromě již zmíněného napomínání vlastních bojovníků, aby protivníky místo zabíjení raději brali do zajetí, nacházíme i náznaky, že verbování vojáků nepřátelské strany probíhalo úspěšně a že se s podrobeným obyvatelstvem zacházelo mírně. Existují důkazy, podle nichž Čou najala z poraženého vojska Šang osm jednotek, které byly umístěny ve východním hlavním městě jako stálé vojsko, aby držely v šachu především Východní I (東夷 *Dōng Yi*, „Východní barbaři“) a Chuaj I (淮夷 *Huái Yi*, „Barbaři od řeky Chuaj“), přičemž na západě říše stálo dalších šest jednotek. Podle týchž pramenů zacházel vítěz diferencovaně i s panovnickým rodem Šang. Na jedné straně prý král Wu-wang připustil hanobení mrtvol posledního vládce Šang a obou jeho oblíbených manželek, na druhé straně jednoho ze synů tohoto panovníka obdaroval lénem a pověřil ho, aby pokračoval v obětování předkům rodu Šang, tedy aby nadále pěstoval politickou kulturu předchozích vládců. Poté se vojska Čou vrátila na západ a jen dva či tři princové byli ponecháni na východě k zajištění dobytého území.

Již tři roky po vítězství nad dynastií Šang král Wu-wang zemřel (asi 1043 př. n. l.) a jeho smrt zřejmě vyvolala krizi. Silným mužem tohoto období se stal Wu-wangův mladší bratr, Čouský vévoda (Čou-kung), který vládl jako regent místo svého údajně nebo skutečně nezletilého synovce, krále Čcheng-wanga (周成王 *Zhōu Chéng Wáng*, vládl asi 1042–1006 př. n. l.), a přitom upevnil vládu dynastie Čou. Nejdůležitější bylo, že potlačil povstání, v němž se proti němu, králi Čcheng-wangovi a dalšímu členovi panovnického rodu Čou spojil Wu-keng (武庚 *Wǔ Gēng*), syn posledního šangského krále, jehož král Wu-wang ušetřil, se strýci krále Čcheng-wanga, kteří byli ponecháni na východě („povstání tří strážců“, 三監之亂 *sān jiàn zhī luàn*). Po dvouletém boji proti rebelům byla nakonec dynastie Šang a další kmeny východu zcela podrobeny dynastii Čou. Skutečným dovrшитelem vítězství dynastie Čou se tak stal až Čou-kung.

Čou-kung je považován za jednoho z největších státníků čínských dějin, který nejenže pacifikoval zemi, ale položil i základy čouské říše pro příštích osm století. Dokonce mu bylo připisováno autorství jedné z konfuciánských klasických knih, „Čouské obřady“ (*Čou li* 周禮 *Zhōu Lǐ*). V říjnu 2004 byl zahájen průzkum jeho údajné hrobky u Čchi-šanu. Archeologové objevili 19 velkých hrobů a 13 pohřebních jam. Mezi nápisy na nalezených želvích krunýřích byly nalezeny i několikrát znaky Čou-kung.

Aby bylo možno takto zvětšené území udržet pod kontrolou, začal Čouský vévoda východ kolonizovat, členové královské rodiny se stali pány strategicky důležitých míst podél obou hlavních os severní Číny (jednu tvořila Žlutá řeka, druhou pohoří Tchaj-chang 太行山 *Tàiháng Shān*), kdežto Čouský vévoda zaujal pozici ve významném Čcheng-čou nedaleko dnešního Luo-jangu (druhé hlavní město čouské říše) a je považován za praotce státu Lu, z něhož později vzešel Konfucius. I z četných dalších oblastí se později, v obdobích Čchun-čchiou a Čan-kuo, vyvinuly fakticky nezávislé státy.

Na druhé straně se zdá, že po konečném vojenském vítězství dynastie Čou nastalo období téměř nebo úplně bez válek, takže se vláda rodu Čou nad severní Čínou – od Kan-su 甘肅 *Gānsù* na západě přes části provincií Šen-si, Šan-si, Che-nan 河南 *Hénán*, Che-pej 河北 *Héběi* a Ťiang-su 江蘇 *Jiāngsū* – mohla upevňovat. Teprve na konci vlády krále Kchang-wanga (周康王 *Zhōu Kāng Wáng*, vládl asi 1005/1003–978 př. n. l.) rozšířila dynastie svůj vliv na sever a jeho nástupce král Čao-wang (周昭王 *Zhōu Zhāo Wáng*, vládl asi 977/975–957 př. n. l.) se pokusil expandovat na jih. Ale tato jižní expanze skončila katastrofou, z níž se dynastie Čou už nikdy pořádně nevzpamatovala – sám král přišel při útoku na jižní stát Čchu 楚國 *Chǔ Guó* o život, když se jeho člun na řece Chan 漢江 *Hàn Jiāng* potopil, a jeho vojsko bylo silně oslabeno.

Éra dalšího panovníka (král Mu-wang 周穆王 *Zhōu Mù Wáng*, vládl asi 956–918 př. n. l.) se vedle četných vojenských neúspěchů na východě i na západě vyznačuje také prvními provokacemi ze strany lenních pánů, jejichž osobní vazba na krále a společnou vlast nebyla nyní, po sto letech vlády rodu Čou, přirozeně tak silná jako u jejich předků na počátku dynastie. Na druhé straně se zdá, že pod vlivem vojenských porážek za králů Čao-wanga a Mu-wanga došlo k reformě armády, což v podstatě vedlo mimo jiné i k byrokratizaci říše.

Zatímco první králové rodu Čou vládli díky svému charismatu, nyní královská moc byla vykonávána i omezována prostřednictvím byrokracie.

Politický vývoj následujících šesti desetiletí prakticky neznáme – byla to léta krize. Š' tí považují období krále I-wanga (周懿王 *Zhōu Yì Wáng*, vládl asi 899/897–873 př. n. l.) za období úpadku, kdy lidé skládali kritické písně. „Bambusové letopisy“ píší o útocích barbarů na hlavní město a zmiňují se o násilném odstranění krále nebo jeho vypuzení do exilu. Král I-wang (周夷王 *Zhōu Yì Wáng*, vládl asi 865-858 př. n. l.) zase nedokázal pouhou autoritou svého slova urovnat spor o nástupnictví ve státě Čchi 齊國 *Qí Guó* a musel zasáhnout vojensky.

Za krále Li-wanga (周厲王 *Zhōu Lì Wáng*, vládl asi 857/853–842 př. n. l., zemřel 828 př. n. l.) zaútočila několikrát vojska jižních barbarů I na rovinu řeky Luo, později napadli i západní barbaři údolí řeky Wej. Nadto byl sám král v důsledku nejasných vnitřních rozbrojů, k nimž došlo na čouském dvoře, poslán do exilu na řece Fen 汾河 *Fén Hé* (provincie Šan-si), kde strávil posledních 14 let života, zatímco místo něj vládli buď společně vévodové Šao-kung 召公 *Shào Gōng* a Čou-kung 周公 *Zhōu Gōng*, nebo jistý hrabě Kung-po 共伯 *Gòng Bó* (osobním jménem Che 和 *Hé*) sám. Tuto druhou variantu, zachycenou v „Bambusových análech“, téměř s jistotou potvrzuje i jeden bronzový nápis. Období interregna let 842/841–828 př. n. l. je z pramenů známější jako Kung-che (共和 *Gòng Hé*, doslova: „společná harmonie“). Začátek tohoto mezivládí, rok 841 př. n. l., je považován za první spolehlivé datum čínských dějin.

Následující panovník, král Süan-wang (周宣王 *Zhōu Xuān Wáng*, vládl 827/825–782 př. n. l.), byl odhodlán obnovit politiku i vojenství. Provedl několik úspěšných protiútoků na západní barbary, vojensky znovu ovládl jižní barbary Chuaj I a shromáždil šlechtu své říše ve východním hlavním městě. Přesto se potýkal s vnitropolitickými problémy – i on nakonec zjistil, že ani osobní charisma, ani hrozba vojenským útokem nestačí k urovnávání sporů o nástupnictví v lenních státech (např. v Lu), jejichž vládcové si počínali nezávisle.

V době jeho nástupce krále Jou-wanga (周幽王 *Zhōu Yōu Wáng*, 795–771, vládl 781–771 př. n. l.) staré problémy vyvrcholily a přibýly nové. Už v druhém roce jeho panování vyschly v důsledku zemětřesení řeky Ťing 涇河 *Jīng Hé* či 涇水 *Jīng Shuǐ*, Wej 渭河 *Wèi Hé* a Luo 洛河 *Luò Hé*, hlavní přítoky Žluté řeky, což bylo vykládáno jako předzvěst zániku dynastie.

Panovníkova nejzávažnější politická chyba spočívala však v tom, že byl silně závislý na konkubíně jménem Pao S' 褒姒 *Bāo Sì*, takže kvůli ní došlo k roztržce nejen mezi ním a jeho hlavní manželkou, ale i ke sporu s právoplatným nástupcem trůnu. Poté, co vyhnal královnu a korunního prince, učinil novou královnou právě Pao S'. Mimochodem prameny ji považují za nejkrásnější ženu čínského starověku; jejich láska patří k neznámějším *love stories* starověkých čínských dějin.

Vyhnáním původní královny si Jou-wang znepřátelil svého mocného tchána, který se spojil se západními „Psími barbary“ (Čchüan Žung 犬戎 *Quǎn Róng*) k útoku na hlavní město, při němž byl král Jou-wang zabit. Královskému rodu se podařilo stáhnout se do východního hlavního města jen díky ochraně mocných států Ťin 晉國 *Jìn Guó* a Čchin 秦國 *Qín Guó*. Právě ty znovu dopomohly původnímu následníkovi k jeho právu a král Pching-wang (周平王 *Zhōu Píng Wáng*, vládl 770–720 př. n. l.) se stal prvním králem dynastie Východní Čou.